

Uluslararası İbn Haldûn Sempozyumu

International Ibn Khaldun Symposium

01-03 Kasım/November 2013 – ÇORUM/TURKEY

Editörler

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ

Arş. Gör. Ömer DİNÇ

Çorum Belediyesi Kültür Yayınları

Ankara 2015

OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞ MESELESİNE İBN HALDÛNCA BAKMAK VEYA İBN HALDÛN ODAĞINDA YENİ BİR MODELLEME

Altan ÇETİN*

Galip ÇAĞ**

Giriş: Devleti Yeniden Kurmak

Osmanlı Devletinin kuruluş tarihi üzerine bir dönem yoğunlaşan hareketli tartışmalar bize Osmanlı Devletinin kurulduğu tarih sorusu kadar, nasılımı düşünmeyi de ilham etti. Zira kronolojik bir belirlemenin bir devleti yalın kat temsil etmeyeceği herkesin malumudur. Kuruluş belli süreçlerden müteşekkil bir yapıyı temsil eder. Bunda tarihi ve kültürel unsurlar kadar aktüel durumların da etkili olduğu muhakkaktır. Bu noktada Osmanlı Devletinin kurulduğu çağda bir devlet hangi aşamalardan geçerek kurulur, hangi niteliklere sahip olur ve bir devletin yerine yenisi nasıl geçer soruları gündeme gelmektedir.

Geçmişle uzun bir sürecin tarihi devamcısı olan Osmanlılar klasik bir yapının tarihi tezahürlerinden birisidir. Osmanlı Devleti kurulduğu zaman hayatta olan İbn Haldûn eserini yazdığı Osmanlı Devleti bir asırlık ömrünü neredeyse tamamlamıştı. Binaenaleyh İbn Haldûn, meşhur *Mukaddime*'sinde devlete dair yaptığı teorik tespitleriyle Osmanlı Devletinin kuruluşu sürecini de kapsayan önemli ipuçları vermektedir. Zira muasırı olduğu Osmanlılar kuruluş yıllarında İbn Haldûn'un verdiği bilgiden azade ve uzak bir medeni yapının ürünü değildir. Bu noktada İbn Haldûn'un teorisi belki de, modern zamanların ürünü bazı yaklaşım veya ekollerin, tarihimizi analizde kullanılmasından daha etkili ve hakikate ulaşmamızda daha faydalı bir yol olabilir. Zira her ekol kendi tarihi, kültürel ve felsefi yapısının üzerinde kurulur ve yükselir. Oradaki parametrelerin tümü veya bir kısmı diğer bir tarihi süreci açıklamakta sıkıntıya düşebilir. Zira evrensellikleri tartışmalıdır. Bu noktada Türk tarihinin genetik ve mevzi analizlerinin yapılması noktasında yaşadığı teori kısırlığı aşılması zaruri olan hususlardan birisidir.

Bu noktadan hareketle, İbn Haldûn'un devletin manasına, *asabiyyete*, devletin ortalama ömrüne, geçirdiği devrelere dair kaydettiği malumatla-

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, altanoides@hotmail.com

** Yrd. Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi, galipcag@gmail.com

rın umumunu ihtiva eden formülasyonu ekseninde Osmanlı Devleti'nin kuruluş meselesi çalışmanın ana eksenini oluşturacaktır. Bu manada İbn Haldûn'un devlet kuruluşuna dair umumi değerlendirmelerinin Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine pratik yansımaları ele alınarak mesele ortaya konulacaktır. I. Murat Devrinde yaşanan birtakım kurumsal gelişmeler üzerinden de okunacak olan bu süreç Selçukluların kuruluş dönemi dinamiklerinin İbn Haldûn üzerinden yapılan değerlendirilmesi ile Osmanlıların kıyaslanması suretiyle tarihî devamlılığa da dikkat çekilecektir. Bu tebliğ bugüne kadar Osmanlı kuruluş tezlerine bir katkı ve İbn Haldûn nazariyeleri üzerinden bir yeni açıklama çabası olarak sempozyuma katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Karışma teorisi(Gibbons), Gaza Teorisi (Witteck), Süreç teorisi (Köprülü, İnalçık), Kara Delik (Imber) gibi teorilerinin yanında Osmanlı Devleti'nin kuruluşu *asabiyye teorisi* olarak adlandırdığımız yapısal değişim ve gelişimi açıklayan yaklaşımla açıklanmaya çalışacaktır.

Erwin I. J. Rosenthal eserinde İbn Haldûn'u ele aldığı kısımda, "*Tam anlamıyla tek Müslüman siyasi düşünür olan İbn Haldûn'u bu çalışmaya dâhil etmemizi kolayca haklı gösterebiliriz. Birincisi, o teorisini geçmişteki ve kendi zamanındaki İslâm devletlerini gözleme üzerine kuruyor. İkincisi ya da birinciyle aynı derecede önemli olarak şeriat üzerine kurulu hilafetin kendi tahlil edip tanımladığı güç devletine olan üstünlüğünden emindir. İbn Haldûn'un araştırmasının kendisini İslâm'ın sınırlarını aşan genel idari prensipleri geliştirmeye sevk etmesi ise teorilerinin önemini daha da artırır ve onların İslâmî arka planını açıklığa kavuşturur.*"¹ derken İbn Haldûn'un yaklaşımının, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu problemine dair bu çalışmaya konu edilmesini açıklar gibidir. Zira yine ona göre, bu mühim ve özel mevkiinden dolayıdır ki, Onun çağını ve çağının hadiselerini anlamlandırabilir. "*İbn Haldûn tarih ve siyaset yasalarını kendi gözlemlerinden ve kendi tarih yorumundan çıkarır. Siyasetname yazarlarınınukilerle aynı sonuçlara ve hatta aynı ya da benzer formüllemelere ulaşıyorsa da amacı farklıdır; başka ve daha önemli nedenlerin dışında, sırf bu nedenlerden dolayı Mukaddimesi siyasetnâmeler ile uyuşmaz.*"²

- 1 Erwin I. J. Rosenthal, *Ortaçağ'da İslâm Siyaset Düşüncesi*, çev. Ali Çakısu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 11; "İbn Haldûn'un teorisi belki de, modern zamanların ürünü bazı yaklaşım veya ekollerin, tarihimizi analizde kullanılmasından daha etkili ve hakikate ulaşmamızda daha faydalı bir yol olabilir. Zira her ekol kendi tarihi, kültürel ve felsefi yapısının üzerinde kurulur ve yükselir. Oradaki parametrelerin tümü veya bir kısmı diğer bir tarihi süreci açıklamakta sıkıntıya düşebilir. Zira evrensellikleri tartışmalıdır. Bu noktada Türk tarihinin genetik ve mevzi analizlerinin yapılması noktasında yaşadığı teori kısırlığı aşılması zaruri olan hususlardan birisidir.", Altan Çetin, *Haldunnâme* (İbn Haldûn'un İzinde Metodoloji ve Tarihi Yeniden Düşünmek), Ankara, 2012, s. 201-202.
- 2 Rosenthal, *age.*, s. 100-101; "İbn Haldûn, devlet başkanlarının ve yöneticilerin öğütçüsü değildir, fakat kendisinin araştırma konusu olan insan uygarlığının içindeki tarihi ve siyasi

Bu noktadan hareketle İbn Haldûn'un devletin manasına, asabiyyete, devletin ortalama ömrüne, geçirdiği devrelere dair kaydettiği malumatların umumunu ihtiva eden formülasyonu ekseninde Osmanlı Devleti'nin kuruluş devresinin inşa uygulaması en yoğun evresi olan Sultan I. Murad dönemi bu çalışmada bazı kaynaklara bakan veçhesiyle analize tabii tutulacaktır. Bu dönem, Emecen'in tabiri ile hanedanın kendini soyutlama sürecinin başlangıcında önemli gelişmeleri temsil eder.

İ. H. Uzunçarşılı, Sultan I. Murad'ı kısaca şu şekilde tarif eder. "*Murad Hüdavendigar ve Gazi Hünkâr adları ile meşhur olan bu Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi'nin altı oğlundan dördüncüsüdür. 1333'ten sonra Bursa Sancak Beyliği'ne tayin edilmiştir. Orhan Gazi'nin 1362'de vefatı üzerine, o tarihlerde 36-37 yaşlarında bulunan Murad, ahilerin kararı ile, Bursa'ya davet edilerek hükümdar ilan edilmiştir.*"³ F. Köprülü onun dönemini izaha çabalarken; "*Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun manasını, Anadolu Türklüğü'nün tarihî yürüyüşü bakımından, şu şekilde izah edebiliriz. Bu devlet, münkariz Selçuk sultanlığı ile ve ona halef olan sair Anadolu beylikleriyle hiç alakası olmayan yeni bir uzviyet, yeni bir etnik ve siyasi teşekkül değildir; bilakis, vaktiyle Anadolu Selçuklu Devleti'ni, Danişmendîleri, Anadolu beyliklerini de kuran, Anadolu Türklüğü'nün xii-xv'üncü asırlardaki siyasi ve içtimâi tekâmülünden doğan yeni bir synthése, yeni bir tarihî terkip'dir*"⁴ der ve bir anlamda süreç bakımından tevarüs edilen asabiyyeyi ortaya koyar. Buradan Osmanlıların bir siyasi teşekkül olarak zuhurunu ve Sultan I. Murad'ın selefleri devresini nazar-ı itibara aldığımızda bölgesel konjonktürlerin ve asabiyyelerin ahvaline göre tavır takınıldığı anlaşılmaktadır. Gibbons, beyliğin bu ahvaline dair şunları zikreder: "*Osman ile Orhan kimse farkında olmadan bir ırk ve bir millet vücuda getirebilmişler, binaenaleyh henüz hiçbir mukavemete maruz kalmamışlardı. Çünkü Anadolu'daki o ufacak köşeyi Bizanslılar terk etmişlerdi. Sonra İstanbul'un Latinler tarafından zaptından itibaren İznik'in imparatorluk payitahtı olduğundan beri Avrupa ile olan ticari münasebetleri*

sürecin altında yatan sebepleri inceleyen bir siyaset bilimcisidir.", Rosenthal, *age.*, s. 117; "Tarih tecrübesine, sosyal ve siyasi hayatın gözlemlenmesine ve akli çıkarımlara dayanan gerçekçi, akılcı ve doğal siyaset anlayışı doğrultusunda yazılan İbn Haldûn'un Mukaddimesi siyasetin ve devlet yönetiminin kendine özgü kanunları bulunduğu inancındadır.", Süleyman Uludağ, *İslâm Siyaset İlişkileri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, s. 159.

- 3 İ. H. Uzunçarşılı, "Murad I (1326-1389)", *İ.A., M.E.B.*, C. VIII, İstanbul, 1979, s. 587; "Cihan egemenliğinin yüce tahtı, padişahlık makamının güzel durağı, şahlık etme sırlarına erişmiş, ilahi nurların doğuştuğu yer olmuş, Allahın lutf ve keremine ulaşmış, "Gazi Hüdavendigar" sanıyla tanınmış, Sultan Murad Hazretlerinin, devlet ışıklarıyla süslenip parladı.", Hoca Saadeddin Efendi, Tacüt-Tevârih, Sad. İsmet Parmaksızoğlu, C. I, K.B.Y., Ankara, 1979, s. 107.
- 4 Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, T.T.K., Ankara, 1991, s. 110; "Kuruluş belli süreçlerden müteşekkil bir yapıyı temsil eder. Bunda tarihi ve kültürel unsurlar kadar aktüel durumların da etkili olduğu muhakkaktır. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin kurulduğu çağda bir devlet hangi aşamalardan geçerek kurulur, hangi niteliklere sahip olur ve bir devletin yerine yenisi nasıl geçer soruları gündeme gelmektedir.", Çetin, *age.*, s. 201.

kesilmişti. Osmanlılar Trakya'da göründükleri zamana kadar hiç kimse bunların zuhurunu bilmiyor ve buna ehemmiyet vermiyordu. Orhan saburane beklemek suretiyle kendisine bu mirası temin etmişti. Murat'tan ise derhal hareket geçmesi bekleniyordu.”⁵ İşte bu bekleyiş onun şahsında son bulmuş ve Köprülü'nün ifadesiyle çağının en esaslı meselelerinden birisi olmuştur ki, bunu İbn Haldûn'un devletlerin kuruluşu formülasyonundaki kuvvet, kudret, galebe çalmak ve güçlü asabiyyenin kudretinin zayıflamasını beklemek olarak idrak ve ifade edilebilecek şu sözleri ile açıklayabiliriz. “XIII'üncü asrın son yarısında İran Moğolları'nın tazyik ve tahakkümü altında çöken Anadolu Selçuk Devleti'nden sonra, xv'üncü asırda Anadolu'nun şimal-i garbi müntehasında Selçuk-Bizans hudutları üzerinde beliren yeni bir siyasi teşekkülün, yüz yıl bile sürmeyen kısa bir zaman içinde Balkanlar'a ve Selçuk Anadolu'sunun büyük bir kısmına hâkim kuvvetli bir devlet halinde inkişafı, doğurduğu büyük ve devamlı neticeler bakımından, aşağı Ortazaman tarihinin en esaslı meselelerinden biri sayılabilir.”⁶ İşte bu büyük mesele İbn Haldûn zaviyesinden incelenmeye ve çözülmeye çalışılacaktır.

Bu giriş ışığında Osmanlı inkişaf ve intişarının şüphesiz ki mühim bir tesisat ve dönüşüm/değişim süreci yaşadığı aşikârdır. Bunu İbn Haldûnca ifade etmek gerekirse şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür: “Devlet, merkezden uzaktaki ülkeleri korumaktan aciz kalıp şevket ve kudreti kırıldıktan sonra, etraf valilerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile kurulabilir⁷; yeni devlet kuranlara gelince, onlar, göçebelik çağında olup, darlık ve fakirlik içinde yaşadıkları için, bunların hepsinden mahrumdurlar. Bu hallerin her biri ve eski devletin durum ve ululuğuna dair işittikleri, onların kalplerinde korkaklık vehmi husule getirir; bundan dolayı bunlar bu eski devletle savaşmaktan çekinirler, işi uzatmak yolunu, seçerler; ihtiyarlama devam ederek, devleti koruyan kuvvette çözüme tehlikesi geniş bir hal alıncaya ve devletin vergi işleri, çığırından çıkıncaya kadar bu hal devam eder; devlette çözüme alametleri görüldüğünde; yeni kurulan devletin başında bulunan kimse harekete geçip, bir müddet sonra bu, çözülmeye istifa ederek eski devleti yıkar.”⁸ İbn Haldûn'a göre bir diğer yol ise; hariçten gelen bir topluluğun eski devletin toprakları ve ahalisine boyun eğdirerek idareyi ele geçirmesidir.

Bu değerlendirmeyi göz önünde tutarak; Osmanoğullarının siyasi bir teşekkül olarak zuhuruna dair, Batı'da, esaslı bir referans olarak ka-

5 Herbert A. Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Haz. Mustafa Everdi, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 1998, s. 93.

6 Köprülü, *age.*, s. 1.

7 İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, M.E.B., C. II, 1990, s. 107-108.

8 İbn Haldûn, *age.*, C. II, s. 109-110.

bul gören H. A. Gibbons'un fikirlerine bakmak faydalı olacaktır. Zira Köprülü bunu yapmış ve şu sonuçlara varmıştır: “(Gibbons’un) Osmanlı Devleti’nin ancak Balkan Yarımadası’ndaki fütuhattan sonra Anadolu’daki topraklarını genişletebildiği hakkındaki fikri çok doğrudur; bunun gibi, mesela ‘Osmanlıların Balkanlar’daki fütuhatının tahrip ve yağma maksadıyla yapılmış bir akın değil, planlı bir yerleşme’ olduğu mütalaası da çok haklıdır. Fakat, bütün bunlara rağmen, Osmanlı Devleti’nin kuruluşu hakkındaki esas tezi, en basit bir tarihî tenkide dayanamayacak kadar çürüktür.”⁹ Onun bu tezi ise; “Osmanlı Devleti’nin kuruluşunu yalnız dinî bir sebeple izaha çalışmakta ve kabul edilen yeni dinin yeni bir ırk, bir Osmanlı ırkı vücuda getirdiğine inanmaktadır. Onun delillerini tenkide girişmeleri evvel şunu söylemek lazımdır ki, bu kadar büyük ve ehemmiyetli bir tarihi hadisevi yalnız dinî bir amil¹⁰ ile izaha kalkışmak, yani ‘tek cep-heli bir izah’ kısmî bir hakikati ihtiva etse bile, tarihî realitenin karışıklığı (complexite) karşısında, daima kifayetsizdir. Müellif, bundan başka, ırk (la race) tabirini de daima kavim (le peuple) ile karıştırarak büyük bir vuzuhsuzluğa sebebiyet” veriyor; hâlbuki tarihî bir realite olarak bir Osmanlı İmparatorluğu bulunmakla beraber hiçbir zaman bir Osmanlı ırkı, hatta bir Osmanlı kavmi mevcut olmamıştır.”¹¹

Yine Köprülü, Gibbons’a itiraz ettiği ve ona katılmadığı bir diğer değerlendirmesi de şöyledir; “Osmanlı Devleti’ni sadece ‘dört yüz çadır halkından mürekkebe göçebe veya yarı göçebe’ küçük bir aşiretten çıkmış farz etmek ve Osmanlı Devleti’nin kuruluşu gibi çok büyük bir tarihi hadisevi bu yanlış ve ibtidâî görüşe dayanmak suretiyle izaha çalışmak! Eski Osmanlı kroniklerinden başlayarak tenkidsiz surette tekrarlarına tekrarlarına ta Gibbons’a kadar gelen ve hatta ondan sonra da şark ve garp tarihçileri tarafından –basit bir görenek sevgiyle– bırakılmayan bu görüş tarzı kadar pozitif düşünceye ve tarihî zihniyete mugayir bir şey olamaz. Ortazaman kronikçileri, kendi teolojik zihniyetlerine uygun olarak, bu mucize mahiyetindeki hadisevi –mesela rüya, lejandı gibi– fevkattabia sebeplerle

9 Köprülü, *age.*, s. 3.

10 Bunu dinî amil mevzuunda F. Giese, devletin zuhurunda ahilerin rolü üzerinde durur ve ekler: “F. Giese, Osmanlı Devleti’nin kuruluşu hakkında Gibbons tarafından ileri sürülen izah tarzının esassızlığını tamamı ile kanaat verici ve kâfi derecede müdellel olmamakla beraber oldukça açık olarak meydana koydu ve Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda, İbn Battuta tarafından xiv. asırda Anadolu’daki içtimai ehemmiyetleri çok iyi tasvir edilen Ahiler teşkilatının en büyük rolü oynadığını iddia etti. Onun fikrine göre: “Osman’ın kayınbabası Şeyh Edebalı, Osman’ın birçok silah arkadaşları, hatta Orhan’ın kardeşi ‘Ala’al-din Paşa, bu teşkilata mensuptular; ilk hükümdarlar, Osmanlı Devleti’ni kurmak için, bu kuvvetli dinî zümreyi büyük bir yardımcı olarak kullanmışlar, ilk askeri teşkilat olan yaya teşkilatında Ahilerin üniformalarını taklit etmişler, Murad I. devrindeki Yeniçeri teşkilatında da bu yeni askerler için Ahilerin serpuşlarını muhafaza etmişlerdir”. Daha Giese’den evvel element Huart, Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda muhtelif tarikatların ve Ahi teşkilatının rolleri meselesini ihmal etmemek lazım geldiğini haklı olarak hatırlatmışlardı.”, Köprülü, *age.*, s. 13.

11 Köprülü, *age.*, s. 5.

izah ediyorlardı. Hâlbuki XX. asırda –her ne kadar bazı te'villerle daha pozitif bir şekle sokulmak istense bile– hala bu cins izahlarla iktifa etmek, mantıksızdır.”¹² İşte İbn Haldûn'un yaklaşımı, Köprülü'nün bahsettiği Ortzaman kronikçilerinden farklı olarak meseleyi son derece pozitif bir mahiyette lakin kendi medeniyet bağlamı içinde izah etmemizi sağlamaktadır. İbn Haldûn bizatihi kendisi Ortaçağ müelliflerini Köprülü'nün eleştirdiği noktada uzun uzun tenkit etmektedir. Bu cümleden I. Murad devri hadisatını onun çerçevesinden değerlendirmek tüm bu mahzurları izale edici gözükmektedir.

Osmanoğulları İbn Haldûn'un formülize ettiği devlet türleri kategorisine –uygulamalar ve işleyiş– bağlamında tabii tutulduğunda, 'Siyase-i akliye ile diniyyenin bir imtizacı' türünde olduğu anlaşılır. “İbn Haldûn idare ve maksatlarına göre üç tür devlet bulunduğunu belirtir: siyase-i diniye, vahiy kanuna (şeriata) dayanan yönetim, ideal İslâm teokrasisi; siyase-i akliye, insan aklının koyduğu bir kanuna dayalı yönetim; ve siyase-i medeniyye felsefecilerin ideal devletinin yönetimi, el-Medinetü'l-fadıla, Eflatun'un devleti.”¹³ O halde devlet denilen müessesenin ne olduğunu ve manasını da Haldûnca hatırlamakta bir gerekliliktir: “İçtimai hayat teşekkül ederek dünya mamur olduktan sonra birbirinin saldırganlığından kendilerini korumak için insanlar yasakçıya (hükümet ve hâkime) muhtaçtırlar. Yoksa, düşmanlık ve zulüm insanın hayvanî olan bir tabiatı olduğu için, insanlar birbirlerine saldırlar ve tecavüzlerde bulunurlar. Hükümet olmadığı takdirde onları bu tecavüzlerden kimse koruyamaz. Isırcı ve yaralayıcı hayvanlara karşı kullandığı silah ve aletler de insanları bundan koruyamaz. Çünkü bu silahlar onların hepsinde de var. Bundan ötürü bu yasakçının insanların kendilerinden biri olması zaruridir. O yasakçı onlara galebe çalmış, iktidarı eline almış, onları kendine itaat ettirmiş olduğu için, kimse diğerlerine tecavüz edemez. Devlet ve hükümetin manası işte budur.”¹⁴ İbn Haldûn bununla yetinmez ve devletin dayandığı temelleri de ifade eder elbet. Rosenthal bu değerlendirmeyi kısa şu şekilde özetlerken aslında bir tamamlama da yapar: “İbn Haldûn'un güç devletinin gelişimi ve çöküşünü açıkladığı sistemli incelemesinde.....devlet binası iki

12 Köprülü, *age.*, s. 10.

13 Rosenthal, *age.*, s. 128; “İslâm'da devlet nasıl bir siyaset takip eder konusuna gelince, bu noktada İbn Haldûn'un şu fikirlerine dikkate almak icap eder: devletin bir siyasete göre sevk ve idare edilmesi şarttır, aksi bir durum başsızlığa ve kargaşaya yol açar, bu da insanlığın sonunu getirir. Bir devletin izleyeceği ve uygulayacağı siyaset ya devletteki ilim ve fikir adamları tarafından kanunlar halinde belirlenir. Buna akli (dünyevi, beşeri, medeni) siyaset denir. Ya da dince belirlenir. Dinî siyaset yürütülürken geçici ve yalancı olan dünyevi ve maddi menfaatlere değil, uhrevî saadete ve öbür âleme öncelik ve ağırlık verilir.”, Uludağ, *age.*, s. 45.

14 İbn Haldûn, *age.*, s. 103-104; “Ortaçağ'daki yaygın görüşleri aşan bir güç devleti teorisi ortaya attı. Devlet, yalnızca, tabii ve gerekli bir beşeri kurum olan nedensellik kanununun yönettiği bir hayat süren bağımsız bir amaç değildir; aynı zamanda tek başına insan uygarlığını mümkün kılan siyasi ve sosyal birimdir.”, Rosenthal, *age.*, s. 123-24.

vazgeçilmez, temel üzerinde durur. İlki, ordu olarak anlaşılan, iktidar ve asabiyye (itici güç)'dir. İkincisi ise orduyu besleyen ve devlet başkanı için gerekli şartları yaratan paradır. Eğer devleti karmaşa kaplamışsa, bunun sebebi bu iki temelin sarsılmasıdır."¹⁵ Devletin dayandığı bu temeller ki, aslında Sultan I. Murad döneminin de dönüşüm noktasıdır. Ordu ve devlet yeni bir nizam ile değişerek müstakbele hazır hale getirilecektir. Yine Rosenthal'a göre İbn Haldûn, asabiyyeye dayanır, fakat onu kendi amaçları için bağımsızca kullanır. Aynı görüş *infrad bi'l-mecd* teriminde, "kişisel çaba ve başarıyla elde edilen üstünlüğe dayanarak tam otorite iddiasında" ifade edilir. Bu otokrasi bazen bir hanedanın kurucusu ve ilk yöneticisi, bazen ikinci, bazen de üçüncü yöneticisi tarafından meydana getirilir.¹⁶ Eğer burada ara bir hüküm ortaya konacaksa Sultan I. Murad dönemi asabiyyenin üçüncü halkası olarak kabul edilebilir.

Sultan I. Murad'ın tesis ettiği asabiyyenin kendine bağlı güçlerle sağladığı açık olmakla birlikte bu bilginin teyit ve uygulanabilirliği açısından yine İbn Haldûnca bakmak çalışmanın ruhuna uygun bir tavır olacaktır. O'na göre; "*hükümdarlık, kahır ve şiddetle galebe çalmak ve hükmü altına almaktan ibarettir, arkasında kendisini koruyan ve kendisine yardım eden nesilden gelen akrabaları veyahut kölelik, azatlık, anlaşma ve kademelik gibi bağlarla kendisine bağlanmış olan yardımcıları bulunan kimse, ululuk derecesine erişir ve uyruğunun kuvvet ve kudreti yeter derecede olup da kahır ve galebe yolunu bulur ise, bu fırsatı kaçırmaz, galebe çalarak idareyi eline alır. Çünkü bu nefsin arzu ve talep ettiği bir şeydir. Hükümdar bunu ancak kendisine tabiiyet ettirecek derecede kuvvet ve kudret sahibi olmakla elde edebilir. Üstün gelerek devlet kurmak asabiyyetin amaç ve sonudur.*"¹⁷ Merkezileşerek kendini soyutlayan hanedan bu manada galebe çalarak üstün gelir ve devlete hâkim olur. Neseb asabiyyesinin kuruluşu tam da bu durumu karşılarken bir anlamda

15 Rosenthal, *age.*, s. 117.

16 Rosenthal, *age.*, s. 130.

17 İbn Haldûn, *age.*, s. 353; "Asabiyyet, düşmanların saldırısından korunmak ve saldıranları kovmak (ve servet kazanmak) ve (istilalar), birlikte harekete geçmek ve diğer sosyal faaliyetlerle olur." Görüldüğü üzere, asabiyyet, esas olarak, bir hareket tarzını içermektedir. Asabiyyet'in varlığını oluşturan temel olgu kendisini, "korunmak", "kovmak", "kazanmak", "harekete geçmek", "faaliyette bulunmak" eylem ve işlemleriyle göstermektedir. Bu bakımdan, asabiyyet'te kandaş toplum özelliklerinin uzantısı olan "birlik duygusu" bulunmakla beraber, bu "duygu", soyut bir duygu ve sadece duygu planında kalan bir olay değildir." Duygu, kendisini hareket (eylem) ile yaşatmakta, hareket ile "beslenmekte" ve varlığını sürmektedir. Asabiyyet, davranış biçimidir. Bu davranış biçimi kolektif olmaktadır. Ortaklaşa yaşayış ve örgütlenme belirli bir ortak düşünceyi doğurmaktadır, bu düşünce yine ortaklaşa yaşayış ve örgütlenmeyi pekiştirmektedir. F. Rosenthal'ın asabiyyet'i (MR) çevirisi boyunca, "grup duygusu" (group feeling) olarak karşılanması yeterli sayılmamalıdır. Çünkü, asabiyyet'in içerdiği süreklilik ve değişkenliğin var olması, ancak aksiyon ile mümkün olabilmektedir. Asabiyyet soyut bir duygu (bir his) değildir.". Ümit Hassan, *İbn Haldûn Metodu ve Siyaset Teorisi*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1982, s. 198.

sebeb asabiyyesine geçişinde miladıdır. Zira artık devlet kurulmuş ancak gelişmesi için yeni bir ufka ihtiyaç duymuştur.

Ortaçağlarda riyaset ya da hükümdarlık nasıl elde ediliyordu mevzu-una gelindiğinde ise bunu İbn Haldûn şöyle kaydeder: “‘Hükümdarlık şerefli bir derece olup, kuvvetle talep edilir; korunma mecburiyetleri hâsıl olur. Bunlardan hiçbiri asabiyyetsiz husule gelmez. Asabiyyetler ise birbirinden farklıdır. Her asabiyyet kendisine komşu olan diğer boy ve aşiretlere tahakküm eder. Bundan dolayı her asabiyyet sahibi devlet kurarak hükümdar olamaz. Ancak tebaayı kendisine boyun eğdiren, vergiler toplayan, delegeler gönderen ve sınırları koruyan hükümdar olabilir. Yurtta onun kuvvetinden üstün diğer bir kuvvet bulunmaz. Hükümdarlığın manası işte budur. Sınırları koruma, vergiler toplama ve delegeler gönderme gibi devletlere mahsus olan görevleri yapabilecek asabiyyeti, yani kendisine arka olan kuvvet ve kudreti olmayan kimse tam manasıyla hükümdar değildir.”¹⁸

İbn Haldûn’un dört unsur olarak zikredip ve formülize ettiği hususları Sultan I. Murad döneminde somutlaştırmaya çalışırsak; evvela onun tebaasına bakmak lazım gelir. Onun tebaası, selefleri döneminden kendi dönemine tevarüs eden muhitlerdeki halktır diyebiliriz. Yani, Söğüt, Domaniç, Bilecik, Bursa ve civar bölgelerdeki halk. Dolayısıyla bu tebaayı İbn Haldûn’un Ortazamanları özelinde ifade edersek, “kandaş toplumdur” diyebiliriz. “Kavimlerin şevket ve kudret kazanmaları ancak nesep bağı ile birbirine bağlanmaları veyahut buna benzer ortak bir bağ sayesinde [olabileceğine] göre, hısnılık ve akrabalık bağının mahiyetine bakmak gerekir. Bu bağ, ‘insanlarda tabii bir halettir.’ ‘Tabii’ oluş, yalnızca organik –fizyolojik– bir durum değildir. Yine, bu durum, bir duygu olmakla da kalmaz. Kişi, kandaşlık bağı ile bağlı olduğu diğer kişilerin, ‘başına gelen felaketlere engel olmak ister’, onlara ‘yardım eder’, ‘zulüm ve tecavüze uğramalarına karşı çıkar’ ve onları ‘savunmak üzere harekete geçer’ Kısaca, tabii olan bu bağ, sonuç itibarıyla, aksiyona yönelik bir potansiyel taşımaktadır. Asabiyyet’in ilk çeşidi kandaşlık bağlarından doğar ve bir çeşit öncelik taşır. Bu bağ, ‘silat al-rahim’ (kan bağı) adını alır.”¹⁹

Pençik: Sebep Asabiyyesine Geçiş

İbn Haldûn’un hükümdar olabilmenin şeraiti içerisinde addettiği ‘ver-giler toplayan’ şartı yine mezkûr dönem özelinde ‘pençik’ uygulaması muvacehesinde somutlaştırılabilir. Bu pençik uygulaması İbn Haldûn’un devlet binasının temelleri olarak addettiği ‘ordu’ ve ‘para’ muvacehesinde

18 İbn Haldûn, *age.*, s. 473.

19 Ümit Hassan, *age.*, s. 198.

de düşünebilir ki, aslında bu uygulama İbn Haldûn'un teorideki bu fikrinin pratikteki bir tezahürü olmak bakımından önem ihtiva eder. Çünkü bu uygulamanın yürürlüğe girmesi ile birlikte devlet sınırlarının genişlemesini mucip hem asker ihtiyacını karşılamış hem de vergi elde etmiş oluyordu. Aşıkpaşazade'nin şahitliği durumun Osmanlı pratiğindeki gelişimini çok vazih bir surette anlatır. Şöyle ki; *"Bir gün Karaman ilinden Kara Rüstem derler bir bilgiç kişi geldi, Kazasker olan Çandarlı Halil'e geldi. Dedi ki: "Efendi! Bunca hanlık malını niçin ziyan edersiniz?". Kadı: "O dediğin hangi maldır" diye sordu. Rüstem: "İşte bu esirler ki gaziler alırlar, Tanrı buyruğunda bunların beşte biri hanındır. Niçin almazsınız" dedi. Kazasker bunu hana arz etti. Han: "Tanrı buyruğu neyse yap" dedi. Kendi Gelibolu'da oturdu. Her esirden 25 akça aldı. Bu yeni iş iki bilgicini tedbiridir. Biri Çandarlı Halil, biri Karamanlı Kara Rüstem. Gazi Evrenüz'e de ismarladılar: Akınundan elde edilen esirlerin beşte birini al dediler. Beş esiri olmayanın her esirden 25 akça al dediler. Bu tertip üzerine Evrenüz de bir kadı tayin etti. Hayli oğlanlar toplandı. Hana getirdiler. Halil dedi ki: "Bunları Türklere verelim. Türkçe öğrensiner. Bunları da çeri yapalım". Öyle yapıldı. Günden güne çoğaldılar. Tamam, Müslüman oluncaya kadar Türkler nice yıllar bunları hizmette kullandılar. Sonra devlet kapısına getirdiler. Ak börk giydirdiler. Adları eskiden beri çeri iken Yeniçeri koydular. Yeniçeri bunun zamanında ortaya çıktı."²⁰*

20 Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Haz: A. Nihal Atsız, K.B.Y., Ankara, 1985., s. 58; Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, Haz. Nihal Atsız, İstanbul, 1972, s. 4, 126; 763 yılında, Rumeli Beylerbeyi Evrenos Bey, İpsala ve Malkara'yı aldıktan sonra komşu toprakları yakıp yıktı ve çok sayıda tutsak getirdi. Veziri Azam Kara Halil Paşa bu kalabalığı görünce şu alaylı sözleri söylemekten kendini alamadı: "Geleneklerimize göre sözde bütün ganimetler Padişaha aittir, oysa ben her şeyin şahıslara gittiğini görüyorum ... İstedığımız kadar esir alalım, Padişahın payına bunlardan bir tanesi bile düşmüyor. Bana kalırsa, Gelibolu boğazına girişine, beş tutsaktan birine Padişah adına el koyacak Agavat yerleştirmeli, böylece Saray ve Ordunun boylu boslu ve sağlam yapılı adam ihtiyacını karşılamış oluruz." Murat bu fikirden hoşlandı ve çok geçmeden bir ferman yayınlayarak bu yöntemi yasallaştırdı. Kısa bir süre içinde bu savaş tutsaklarının sayısı artıktı. Sultan bu yeni orduyu, mucizeleri ve kehanetleriyle ünlü Hacı Bektaş'a gönderdi, ona bir sancak ve bir ad vermesini ve başarıları için Allah'a dua etmesini diledi. Şeyh savaş tutsaklarından oluşan bu orduyu karşısında görünce, içlerinden birinin başına cüppesinin yenini koydu ve şöyle dedi: "Adı Yeniçeri olsun, dinç ve başı dik olsun; zaferleri bol, kılıcı keskin, mızrakları her dem düşmanı öldürmeye hazır olsun ve nereye giderse gitsin yüzünün akıyla dönsün." Bu yeni ordu o günden beri Yeniçeri adını almış ve kol yeni biçiminde bir başlık giye gelmiştir.": Compofée en Anglous par une Société de Gens de Lettres, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Şiar Yalçın, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 90; "Sevinçle dolu bu günlerde zamanın bilginlerinden şeriat bilimlerinde ve toplum konularında geniş tecrübesiyle büyük şöhret yapmış bulunan ve Karaman ülkesinden cihan padişahının otağına gelmiş olan Mevlana Kara Rüstem, gaziler arasında şeriatın öngördüğü beşte bir vergi ödemek usulünün yerine getirilmediğini görünce, Kazasker Mevlana Halil'in katına çıkarak toplanan ganimetlerden beştebir alınmasının gereğini ortaya koymuş ve "ele geçirdiğiniz ganimetin beştebiri Allah içindir" ayetini açıklamıştı. Mevlana Halil, onun iddiasının doğruluğuna imza atınca, durum hemen padişahın eşine bildirildi. Şeriatı gölge eden padişahın tek yolu, kitap ve sünnet olduğundan, Kur'an-ı kerim nassı ve salât ile selamlar, üzerine olsun keremli peygamberin sünneti gereğince hükümünü verecek toplanan ganimetlerden beştebir alınmasını kabul edip, bu işi yürütmek üzere Mevlana Rüstem görevlendirildi.", Hoca Sadeddin Efendi, *age.*, s. 119-120; Oruç Beğ, *age.*, s. 24; Hoca

Oruç Beğ tarihinde Kosova Harbinin izah edildiği bölümde geçen şu kayıt değerlendirmeye delil teşkil edecek mahiyettedir. “*Murad Han Gazi dahi her tarafa hükm itdüğü yirlere namerler göndürdi. Çeriler cem’ itmege başladı. Anadolu, Rum-ili leşkerleri cem’ idüp, Anadolu’dan on bin yaya ve Rumeli’nden on bin azab hazır idüp ve akıncılardan dahi yigirmi bin mikdarı akıncılar çıkarup elli altmış bin leşkerler cem’ olup Kosova’ya varup çıkdi. İttifaki cem’iyyet Kosova’da oldu.*”²¹ İbn Haldûn’un sözünü ettiği, ‘kendi asabiyyesini başka asabiyyeler üzerinde kabul ettirebilen’ ifadesine delil olmak bakımından da Oruç Beğ’in bu kaydı mühimdir.

İbn Haldûn’un hükümdar olabilmenin gerekleri içerisinde son olarak zikrettiği şart ise ‘sınırları koruyan’ şartıdır ki, bu da Aşıkpaşazade’de Sultan I. Murad dönemiyle alakalı şu kayıt ile müşahhaslaştırabilir. “*Han, devletle Edirne tahtına oturunca lalası Şahin’e Zağra tarafına ve Filib’e ye akın emrini verdi. Evrenüz Gazi dahi vardı, İpsala’yı fethetti. Bunlar yerli yerinde uç beğleri oldular.*”²²

Bir devlet teşkil edip hükümdar olarak hükümetin başına geçmek ancak mensup olduğu uruğun hamiyet, kudret ve kuvveti veyahut diğer herhangi yardımcı ve arka olan kuvvetler sayesinde mümkündür. Çünkü gerek devlet kurmak isteği, gerekse başkaca asabiyyet adıyla anılan hamiyet, kudret ve kuvvetlerle temin olunur²³ şeklinde tanımladığı devletin doğasını birtakım öncül ve gereklere bağlayan İbn Haldûn aslında bu-

Sadeddin Efendi, bu usulün bazı çevreler nezdinde yarattığı olumsuz havayı ve olumsuz havanın anlamsızlığını da şu ifadeleriyle kaydeder: “Ganimetlerin bol olduğu bu günlerde bolluk nedeniyle fiyatlar da düşük bulunuyordu. Bunun için her tutsak başına yüz yirmi beş Osmanlı akçası baha kesildi ve bunun beştebiri, yirmi beş akça hums-pençik olmak üzere kararlaştırıldı. İslâm’ın küffar üzerine olan ağır baskısı ve gazilerin ölçsüz ganimetlerle ne denli gözleri doyduğu da belli olur. Osmanlı tarihini yazmaya kalkışan bazı kafasız yerli yazarlar, beştebir alınması usulünü kötü bid’atlerden biri olarak değerlendirmişler ve Kara Rüstem böylece ilk kez zulüm yolunu açmıştır diye bildirmişlerdir. Bu suretle de ulemaya dil uzatmaya kalkışmışlardır. Din bilginlerinin temiz etekleri ol asılları bed kişilerin diliyle kirlenmez. Üzülecek, yüz kez üzülecek taraf, Osmanlı padişahlarının şanlı gazilerini, ulu adlarını ki, bunlar İslâmiyet’in en büyük padişahlarıdır, bu makule kişilerin yazılarında anmaları ve bu bilgisizliğin boş kavramlarını züğürtlük örneği olan çirkin yazılı kalemleriyle zaman defterine yazmış olmalarıdır.”, Hoca Sadeddin Efendi, *age.*, s. 120; bu minval üzere bir değerlendirme de Gibbons’un eserinde yer alır ki, o bu duruma dair şunları derc eder: “Yeniçerilerin teşkilatına dâhil Avrupa müverrihlerinin müttefikken kabul ettikleri bu fikirden ayrılmak mecburiyeti his olunmaktadır. Bunların çok noksan itikatları bir Fransız müverrihi tarafından şu yolda icmal edilmiştir. “Bu, galipler tarafından mağluplardan alınan en korkunç bir insan eti vergisidir ...” Osmanlıların asırlarca müddet Avrupalılar tarafından bir nefret mevzuu ihdas edilmelerine hak memkedir. İlave edelim ki bu garip asker alma usulü ile birlikte Osmanlılar aynı zamanda Hıristiyanların en raculi unsurunu ortadan kaldırmak ve mağlupların eline silah vermeksizin kendi askerlerinin miktarını iki kat artırmak çaresini bulmuşlardır.”, Gibbons, *age.*, s. 99.

21 Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, Haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2008, s. 29.

22 Aşıkpaşazade, *age.*, s. 56.

23 İbn Haldûn, *age.*, s. 473.

günün devlet teorisyenlerine devletlerin beylikten devlete geçiş şartlarını verir. O zaman burada I. Murat'ın siyasi teşekkül olarak neye riyaset ettiğini yani bir beyliğe mi yoksa bir devlete mi riyaset ettiğini ortaya koymak gerekmektedir. Yani beylik olma ile devlet olma arasındaki o nüansı şu şekilde formülize etmektedir: *“Devletin mahiyetini anlatırken yurdundaki diğer bütün asabiyyetleri yenerek, onları idaresi altına alamayan ve yurdunda her muhalif kudreti ortadan kaldıramayan ve kendi hâkimiyetini üzerinde başka bir kuvvet ve hâkimiyet bulunan hükümdar dahi tam bir hükümdar olamaz ve gerçek hükümdarlık onda mevcut değildir. Bunlar memleketin etrafında hükümet süren emîr/bey ve etrafın başkanları olup, başka devletin hükmü altında toplanmışlardır demektir.”*²⁴ Yani kuruluş evresinin başlarında kafi gelen neseb birliği kudrete geçişte kafi gelmez, bu durumda sebep birliği/asabiyyesi mühim bir ihtiyaç olarak doğar.

Bu tespitten yola çıkarak ve mezkûr dönem özelinde yine kaynaklara bakan yönüyle bunu biçimselleştirme çabasına girilirse evvela Sultan I. Murad'ın riyaset ettiği dönemde muhitindeki diğer siyasi teşekkülleri tespit etmek gerekir. Ama öncelikle onun uygulamalarından ve faaliyetlerinden yola çıkarak bir tespitte bulunan Gibbons'un şu değerlendirmesine yer verilmelidir ki; akabinde nakledilecek hadiseler bir nebze olsun daha iyi anlaşılabilir: *“Murad saltanatını Balkan Yarımadası'nda kurmaya karar verdi. Vakti Anadolu dağlarına ve vadilerine göz atmıyor veya Toroslar'a kadar uzanmaya hursı kâfi gelmiyor değildi. Fakat şu hakikati görece kadar bir görüşe malikdi ki Osmanlı ırkı Anadolu'daki Türk unsurlarını yalnız kendi anasırı ile tedricen temsil edemezdi. Irk ne tarzda inkişafa başladı ise yine o tarzda yani Avrupa'ya karşı davranabilmek ve Bizans İmparatorluğu'nun mirasını idare etmek için lazım gelen inceliğe siyaset bilgisine ve teşkilat kabiliyetine malik yegâne unsur olan muhtelif cins Hıristiyanların asli nüfus meyanına ithali ile devam etmeliydi. Avrupa'dan Anadolu ve daha öte feth edilebilirdi. Asya'dan ise Avrupa'nun hiçbir kısmı feth edilemezdi.”*²⁵

Sultan I. Murad'ın dönemine dair bu son atıf ile birlikte çalışmanın ilk bölümlerindeki değerlendirmeleri İbn Haldûn süzgecinden geçirmek uygulamalı İbn Haldûnculuk açısından bir pratik bilgi sunulacak ise önce İbn Haldûn'u dinlemekte fayda vardır, şöyle der; *“İçtimai haller ve nesil bağları, nesepten gelen hamiyet, kudret ve yardımları insan bedeninin terkibine ve vücuttaki mizaca benzer ki, mizaçta dört unsur, yani safra, balgam, sevda ve kan birbirinin dengi olup, unsurlardan biri galebe çalmaz ise o varlık hayata salih değildir. Varlık için bu unsurlardan birinin*

24 Çetin, *age.*, s. 205-206.

25 Gibbons, *age.*, s. 103.

galebesi şarttır. Unsurlardan biri üstün gelmediği takdirde vücudun terkihi tamam olmaz. Nesillerin hamiyet ve yardımlaşmakla kudret kazanmalarının galebe ve üstünlüğün şart olmasının sebebi işte budur."²⁶ İşte bu şerait sayesinde devlet teşekkül etmekteydi. Çünkü "devlet, ancak kuvvet, kudret ve galebe çalmak sonunda kurulur. Galebe çalmak ise ancak asabiyyet ve bir düşünce etrafında toplanarak onu tahakkuka azim ve kalpleri birbirine ülfet ettirmekle olur."²⁷Bu cümleden olarak I. Murat'ın ilk siyasi faaliyetlerine bakıldığında, "Rumeli taraflarında olduğu esnada Orhan Gazi'nin vefatını müteakip, Ankara'da bulunan ahiler Karamanoğlu ve Sivas hükümdarı Gıyas al-Din Mehmed'in teşvikleri ile Osmanlı muhafızlarını kovarak evvel ki beylerinin idaresine dönmüşlerdir. Bunun üzerine Sultan I. Murad, ahilerin üzerine yürüyerek Ankara'yı almış ve akabinde de Eskişehir'i zapt etmiştir"²⁸ şeklindeki kayıt önemli bir özet hükmündedir.

I. Murat daha sonra Rumeli taraflarına hareket etmiştir. Ama ondan evvel devlet içerisinde yaptığı görev taksimatı önemlidir ki, aslında devlet içerisindeki bir dönüşümün Osmanlılar özelindeki adı olmuştur. "Murad Gazi, yetişkin oğlu olmadığı için lalası Şahin Paşa'yı beylerbeyi²⁹, yani ordu kumandanı ve Basra kadısı Cendereli (Çandarlı) Kara Halil³⁰'i ilk defa olmak üzere, Kazasker tayin ettikten sonra, hemen Rumeli'ye geçerek, Bizanslıların ellerine düşmüş olan yerleri istirdada başladı."³¹

26 İbn Haldün, *age.*, s. 332.

27 İbn Haldün, *age.*, s. 401-402.

28 Uzunçarşılı, *agm.*, s. 587-88.

29 Lala Şahin'in beylerbeyliğine atanmasına dair J. Hammer şu tespiti yapmaktadır. "Lala Şahin, beylerbeyi unvanıyla Osmanlı ordularına başkomutan seçilmiştir. Ondan önce vezirlik görevini de kapsayan bu hizmet padişahın yakın akrabalarına verildi. Orhan'ın kardeşi Alaattin ve ondan sonra da Süleyman bu iki görevi birden yapmışlardı. Murat, bu uygulamada bir karışıklık ve sultanlığın geleceği için de bir tehlike sezdiği için, bu tarihten sonra oğullarını Divanlara kabul etmemek ve askerın başkomutanlığını yabancılara bırakarak, eski usulü değiştirmiş oldu. Hükümete yeni bir güven veren bu düzenleme, I. Murat'tan sonra gelenler tarafından da değiştirilmemiş ve ona uyulmuştur.", J. Von Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Edit: İlhan Bahar, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2008, s. 56.

30 "Beş yıl süren seferlerden sonra Avrupa'daki girişimlerinin sonuçlarından memnun olan Sultan Murat, Asya' da dinlenmeye çekildi. Bu zaman içinde kazaskeri Çandarlı Kara Halil'i vezirlik makamına getirdi. Bu yüksek görev on yıldan beri boştu. Ancak bundan sonra hiç açık kalmamıştır. Çandarlı'nın yeniçerilik kurumunun ve sürekli orduların mucidi olduğu hatırlardadır. Çandarlı, Sultan Osman'dan sonra Orhan'ın uzun süren padişahlığı sırasında kadılık görevini üzerine almıştır; on yıldan beri de Murat'ın ordusunda kanunları ve tüzükleri o kadar özvenle uygulamış ve düzen ve itaati kadar iyi korumasını bilmişti ki, bu hizmetlerinin sonunda padişah, onu kendisinden sonra en büyük olan vezir unvanına layık görmüştür. Bu tanınmış ihtiyar, on sekiz yıl daha "Hayrettin Paşa" unvanıyla ve az görülür bir beceriyle devlet işlerini yönetti. Hayrettin Paşa, önemli tarihi hatıraların kendisine bağlandığı bir kişidir. Ailesinin kökeni karanlık olmakla birlikte ilk defa sadrazam unvanını o kazanmış ve bu hizmet İstanbul'un alınışına kadar onun ailesinde kalmıştır.", Hammer, *age.*, s. 62.

31 Uzunçarşılı, *agm.*, s. 588; "Murad Han, Rumeli'ye geçmeye azmedip doğru Bursa'ya geldi. Karesi'den ve kendi ilinden iyi asker topladı. Çandarlı Halil, Bilecik kadısı idi. Sonra İznik kadısı oldu. Bursa kadısı da olmuştu. Onunla tanışmıştı. Onu kendisine kazasker yaptı. Lala Şahin'i beraber aldı. Büyük ordu topladı. Geldi, Gelibolu'dan geçti.", Aşıkpaşazade *age.*, s. 55-56; Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, s. 22; Çandarlı Halil'in kazasker yapılması yahut böyle

Bu dönüşüm ki, İbn Haldûn'un da sık sık zikrettiği nesep asabiyyesinden sebep asabiyyesine geçişin Osmanlılar ve Sultan I. Murad dönemindeki bir emsali olmak bakımından önemlidir. Rosenthal, Ortaçağ'daki İslâm siyaset düşüncesi özelinde bunu şu kaydıyla izah eder. *"Mutlak-yetçi hükümdar ancak sayesinde iktidara geldiği asabiyyeyi zayıflatarak bağımsız yönetimini sürdürebilir. İçeride düzeni sağlamak ve dışarıdan gelen saldırılara karşı devletini korumak amacıyla bir orduya dayanmak zorunda olduğu için, önceleri güçlü bir asabiyye taşıyan destekçilerinin zayıflaması hükümdarı bunları paralı askerlerle değiştirmeye zorlar. Bu da vergilendirmeye ya da sık sık ticaret ve sanayiye aktif katılım yoluyla toplanması gereken çok büyük miktarda para ister."*³²

Sultan I. Murad'ın siyasi faaliyetlerine yeniden dönecek olursak beyler önderliğinde Balkanların fethine girişildiği görülmektedir. *"Evrenos ve Hacı İl-Beyi kumandalarındaki kuvvetlerden birincisi Malkara, Keşan ve İpsala'yı, ikincisi de sahile inerek, Dede-Ağacı'nı ve Dimetoka'yı zapt etti."*³³ Akabinde, Balkanlardaki siyasi yapının ayrı bir kolunu oluşturan Rum ve Bulgarlar ile yapılan mücadele neticesinde Edirne zapt edilecektir. *"Edirne'yi zapt etmek için nihayet Babaeski ile Pınar-Hisar arasında Sazlı-Dere'de toplanmış olan Rûm ve Bulgar kuvvetleri ile yapılan meydan muharebesinde düşman kuvvetleri (Rûm ve Bulgarlar) bozuldu; bunun neticesinde Edirne mukavemet göstermeden teslim oldu."*³⁴

Edirne'nin zaptını müteakiben, ileriki noktalarda artık fetihlerin önemli bir sonucunu oluşturan iskân başlar. *"Edirne'nin fethinden sonra Filibe ve Gümülcine'de zapt edilmişti"*³⁵ ki, Filibe'nin alınması Bizans, Bulgar ve Makedonya Sırp Prensiği'nin irtibatlarını kestiği gibi, Bulgar ve Sırp ülkelerini de tehdiye başlamıştır. Bu esnada Bizans İmparatoru İoannes, Türklere karşı Venedik dukası ile anlaşmış ise de, Türklerin yeni zapt olunan yerlere Anadolu'dan mütemadiyen muhacir getirerek, sahilleri iyice muhafaza altına almaları bu anlaşmanın fiile çıkmasına engel olduğu için, İmpa-

bir kuruma ihtiyaç duyulmasını Hoca Sadeddin şu ifadelerle derc eder: "Devletli padişahın günlerinde asker sayısının artması üzerine ayrıca bir kazasker atanmasına gerek doğdu.", Hoca Sadeddin Efendi, *age.*, s. 111.

32 Rosenthal, *age.*, s. 134.

33 Uzunçarşılı, *agm.*, s. 588.

34 Uzunçarşılı, *agm.*, s. 588; "Sultan Murad Han Gazi, sırasıyla Bantoz, Burgus ve Eski gibi hisarları ele geçirdikten sonra Edirne üzerine yürümüş ve 1360 yılında burası zapt edilmiştir.", Aşıkpaşazade, *age.*, s. 56.

35 Aşıkpaşazade, *age.*, s. 56; "Han, devletle Edirne tahtına oturunca lalası Şahin'e Zağra tarafına ve Filibe'ye akın emrini verdi. Evrenüz Gazi dahi vardı, İpsala'yı fethetti. Bunlar yerli yerinde uç beğleri oldular.", Aşıkpaşazade, *age.*, s. 56; "Hacı İlbeği ve Evrenos Bey'e bahadırlıkları, işi tutuşlarındaki başarı ile de bilindiklerinden, Rumeli yakasında açılan ülkeler ucunda, her birine bir uc verilmiş, kendilerinden yeni topraklar ele geçirmeleri istenmişti.", Hoca Sadeddin Efendi, *age.*, s. 114; Oruç Beğ, *age.*, s. 24.

rator ister istemez Murad Gazi ile anlaşmaya mecbur olmuştur.³⁶ İşte bu fetihler Osmanlı Devleti bünyesinde yeni kurumların vücuda gelmesinde müessir olmuştur ki, bunlardan bir tanesi de ihtiyaca binaen oluşturulan 'yeniçerilik' kurumudur. "Bu işler bittikten sonra Anadolu'ya dönen I. Murad Gelibolu'ya geldiği zaman, kazasker Kara Halil'i Hayreddin Paşa unvanı ile vezir tayin etmiştir. (1365) Yeni vezirin tavsiyesi ile, muharebede esir alınan Hıristiyan gençlerinden istifade edilmek üzere, yeniçeri (yeni asker) ismi ile bir askeri ocak vücuda getirilmiştir. Alınan esirler Anadolu'da Türk çiftçilerine verilerek, İslâm ve Türk adetleri üzerine terbiye gördükten sonra, Yeniçeri ocağına kabul edileceklerdi."³⁷ Nicolae Jorga çok daha romantik bir devşirme değerlendirmesi sunar ki aslında sadece bir müessese olarak yeniçeri/devşirme usulüne değil bir hükmediş metodu olarak rızanın tesisini de betimler ve şöyle der³⁸:

Türk toplumu ile Hıristiyan Balkan toplulukları gerçekte de sadece inançlarından dolayı birbirlerinden ayrılıyorlardı. Osmanlılar, inançlarından vazgeçmek için hiçbir sebep görmezken, Doğulu bazı Hıristiyanlar dinlerinden dönüp, Müslüman olmaya karar vermişlerdi, zira dinlerinden vazgeçmek için yeterince sebep bulunuyordu. Aşk bunlardan biri idi. Bir Hıristiyan erkeğin Türk kadını ile ilişkisi olduğu kanıtlandığında, hayatını kurtarmak için dininden dönüp, devşirme olarak hayatını sürdürmekten başka çaresi yoktu. Arnavutluk ve Sırbistan'dan fakir insanlar sipahilerin

36 Uzunçarşılı, agm., s. 588.

37 Uzunçarşılı, agm., s. 588-89; "Devletin ihسانlarına erenler, köle ve azatlıları ise o devletin kuruluşuna iştirak etmeyen kimselerdir. Çünkü bunların devletin idaresiyle ilgileri yoktur. Bunlar ancak o devletin adamlarının terbiye ve himayesinde yaşayan kişilerdir ve devletin yardımcılarıdır.", İbn Haldûn, *age.*, s. 442. "Murad'ın 'devşirme kanunu' Avrupa'da feth edilmiş olan mıntikalardaki Hıristiyan gençlerinden haraç bedelinin tediyesi suretiyle askeri hizmet mecburiyetinden kurtulma imtiyazını nez' ediyordu. Osmanlılar bu Hıristiyan gençler arasında istediklerini seçip yurtlarından ve akrabalarından ayırarak İslâm dinine sokmak hakkını kendilerine tahsis ediyorlardı. Bunlar sultanın hassa bölüklerinde talim görüyorlardı. Doğrudan doğruya sultanın emrinde bulunuyorlar ve ondan muayyen meratime göre ulufe alıyorlardı. Alametleri kâse ve kaşıktı ve zabıtları de sahra matvahu vezaifini temsil eden bir takım isimler alıyorlardı.", Gibbons, *age.*, s. 99; Köprülü, söz konusu bu devşirme kanunu ve devşirmelerle alakalı olarak devletin kuruluşunda oynadıkları rol ve ileriki yıllarda kazandıkları ehemmiyete binaen şunları kaydeder: "Osmanlı Devleti'nin xv. asırda, hatta xv. asrın ilk yarısında şöhret kazanan büyük adamları arasında meselâ Köse Mikhal ailesi gibi Hıristiyan dönmeleri çok azdır; Selçuk ve İlkhanî ananeleri üzerine kurulmuş olan bürokrasi, tamamıyla Türk unsurundan mürekkep olduğu gibi, idare ve ordunun başında bulunanlar da hemen umumiyetle Türklereydi. Eldeki bütün tarihî vesikalar bunu kat'i olarak göstermektedir. Devleti idare eden bu yüksek Türk aristokrasisinin nüfuz ve ehemmiyetlerinin düşürülmesi ve onların yerine devşirme çocuklarının iş başına geçmesi, daha ziyade xv. asrın ikinci yarısında başlayan bir hadisedir. Muhtelif unsurlar üzerinde kurulan mutlakiyetçi imparatorluklar için zaruri olan ve büsbütün başka sebeplerden doğan bu hadiseyi "göçebe Türklerin devlet teşkilatı kurmak kabiliyetine malik olmadıklarına" atfetmek manasızdır.", Köprülü, *age.*, s. 11-12; devşirmelerin idari mekanizmaya girişine dair de, "Osmanlı Devleti xv'üncü asırda doğrudan doğruya Türk unsuru tarafından kurulmuştur. Devlet, xv.'inci asrın ilk yarısından sonra muhtelif unsurlara hâkim büyük bir imparatorluk şeklinde inkişafa başladıktan sonra ki, Bizans İmparatorluğu, Abbâsi İmparatorluğu gibi, idare makinesine Osmanlılaşmış diğer unsurlar da girmiştir.", Köprülü, *age.*, s. 83.

38 Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, s. 412-413

timarlarında iş bulmak için geliyor ve buradaki hayatın rahatlığı o kadar hoşlarına gidiyordu ki, Müslüman olup, burada kalmayı tercih ediyorlardı. Türkler ise atalarının inancını her türlü zorluğa rağmen koruyamayacak kadar zayıf olanları hor görüyor ve hiçbir Hıristiyan'ı Müslüman olmaya zorlamıyorlardı. Yine de Balkan şehirlerinde süslü bir at üzerinde dininden dönmek üzere etrafında sevinç gösterilerinde bulunan halk eşliğinde camiye giderken görülen devşirme adayları hiç de ender görülen bir şey değildi. Rum işlerini icarcı, dragoman veya elçi olarak devam ettirmek; Bulgar, açgözlülüğünü doyumlamak; Levanten, yeteneklerini daha bir biçimde kullanmak ve Napoli'de bile orduda faaliyet gösteren Arnavut; Dünya'nın en büyük ordusunda kahramanlıkları ile bayrağın ve hükümdarlarının zafer kazanmasına katkıda bulunmak üzere Müslüman oluyordu. Gönüllü devşirmeler, sultanın ganîmet olarak toplanan köleler üzerinden yüzde beşlik (pencik) hakkını oluşturan savaş esirleri (kölelerin dağıtımını saray yakınlarında merasimle yapılırdı), savaş sırasında toplanan çocuklar ve ancak devletten aldığı bir ruhsatla çalışan köle tüccarlarından köle pazarlarında alınan köleler arasından devletin en yüksek memurları, ordunun en iyi komutanları ve haremın en sevilen gözdeleleri çıkıyordu; örneğın Celaleddin Paşa (1430) Rum asıllı idi. Vezir Hamza Bey, Yunan dünyası ile ilgilenen Batılı bir gezgine Bizans sınırlarında doğum yeri olan Erdek'in geçmişinden bahsediyordu. Eskiden kapıkulu olan ve daha sonra Rumeli Beylerbeyliği'ne getirilen Sinan Paşa, Hıristiyan olarak Bulgarlar arasında doğmuştu. 1441 yılında Gelibolu'da Kapudan Paşa olarak faaliyet gösteren Manuk Bey'in damarlarında Ceneviz kanı dolaşıyordu. Vezir Bayezid Paşa ile Varna savaşına katılan ve devlet içinde yine önemli bir görevde bulunan kardeşi Özgür Paşa ile II. Mehmed'in ilk veziri Zağanos Paşa ve aynı dönemin bir diğer veziri Saruca Paşa, Rumların arasında doğmuşlardır. Bu devşirmeler, inançları ile birlikte siyasi görüşlerini de değiştirmişler ve kendi soydaşlarını düşünmüyorlardı bile. Kendi soydaşları boşuna umut besliyorlardı. Sultan'ın adamları, hatta her şeyleri Sultan'ın bir el hareketi ne bağılı olan kulları olarak kayıtsız şartsız sadakat altında yaşıyorlardı. Sadece dillerini unutmamışlardı ve kullanmaya devam ediyorlardı. Yabancı bir dil konuşan yeni Osmanlıların sayısı o kadar artmıştı ki, Türkiye'de uzun zaman kaldıktan sonra 1458 yılında ayrılan bir savaş esiri: "Sultan'ın etrafında Türkçe neredeyse hiç duyulmuyor, zira saray görevlilerinin tamamı ve ileri gelenlerin büyük bir kısmı devşirmelerden oluşuyordu." demiştir.

Sultan I. Murad'ın biraz yukarıda zikredilen ilk siyasi faaliyetlerine bakıldığında, genel itibarıyla muvaffak olunduğu ve galebe çalındığı anlaşılmaktadır ki, bu vaziyetin teorik alt yapısı da bunu göstermektedir.

İbn Haldûn, devletlerin ömrü meselesini formülize ettiği kısımda ilk batin için “bahadırılık, atılganlık saldırganlık, ululuk ve şeref gibi göçebelik alışkanlık ve tabiatını yani asabiyyetin şiddet ve kudretini muhafaza eder ve kılıçlarının çalım yerleri keskin olur”³⁹ ifadelerine yer verir ki, biz bunu incelediğimiz devre için, yukarıdaki pratikte olan uygulamalarla müşahhaslaştırabiliriz. Gibbons, Sultan I. Murad döneminde Osmanlıların elde ettikleri muvaffakiyeti şu şekilde izah eder: “İlk Osmanlılar akıncı değildiler. Ülke kurucu idiler ve muvaffak oluyorlardı. Çünkü unutmuyorlardı ki, halletmeleri lazım gelen en büyük mesele temsil idi. Filhakika fetihlerini temsilin mümkün olduğu sahadan ötelere tevsî’ ettikleri zaman inhitat devri kendiliğinden hulul etmişti.”⁴⁰Temsil cümlesinden olmak üzere Balkanlardaki ve Anadolu’daki vaziyeti bakıldığında; “1371-72 Makedonya seferini takip eden on senelik müddet cenubî Bulgaristan ve Şarkî Makedonya’nın Osmanlılaştırılması, Trakya’daki temsil işinin tamamlanması, ordunun yeniden tensiki, tumar veya askerî emlâkın tevziî’ usûlünün yeniden tanzimi işlerine sarf edildi. Mirî emlâk ihdas edildi ve camilerle sair dinî müesseselerin ihtiyacatını temine medar olmak üzere “vakıflar” tesis olundu.”⁴¹ Temsil noktasında da Anadolu’daki vaziyete bakıldığında, Murad’ın daha ziyade önceliklerinin olduğu anlaşılmaktadır ki, onun önceliği de Balkanlar olmuştur der: “Üç sene kadar Murad gayretini Germiyan, Hamid ve Teke ilinden alınan arazi dilimlerinin asayiş ve temsili işini yoluna koymak için sarf etti. Fakat bu üç beylikten hiçbiri tamamen söndürülmüş değildi. Saruhan, Aydın, Menteşe Beylerine de dokunulmamıştı. Garbî Anadolu’da daha yapılacak çok şey vardı. Lakin Murad, Edirne’ye dönmeyi tercih etti. Çünkü Avrupa’daki kudretini ve nüfuzunu artırmak ordularına Balkanlardan asker toplamak ve sonra tekrar Anadolu’ya dönmek istiyordu.”⁴² Sultan I. Murad’ın bu önceliği ki, kendisine kısa zamanda akıncıların da nezaretinde Kırklareli’ni de içine alan muhiti fethetme imkânı vermiştir. Bu esnada onun siyasi muhataplarına bakıldığında, galebe çaldığı grupların müşterek olarak hareket ettikleri görülmektedir, kaldı ki; Sırp-Sındığı bunun bir göstergesidir. Sırplar ile Bulgarlar Edirne’nin geri alınması için faaliyette bulunarak, Avrupa’da Osmanlılar aleyhine bir harekete geçmeye karar vermişlerdi. Bu cümleden olarak Sırp-Bulgar, Papa Urban V, Macar kralı, Ulah (Eflâk) ve Bosna hükümetleri arasında bir anlaşma vuku bularak, Edirne’ye yürüdüler. Hacı-İlbeyi kumandasındaki Osmanlı öncü birlikleri ile müttefik ordu arasında cari olan savaşa ‘Sırp-Sındığı’ denilmiştir⁴³ve müttefik orduları yenilmiştir.

39 İbn Haldûn, *age.*, s. 433.

40 Gibbons, *age.*, s. 123.

41 Gibbons, *age.*, s. 123.

42 Gibbons, *age.*, s. 130-31.

43 Uzunçarşılı, *agm.*, s. 589.

Sırp-sındığı sonrasında da Osmanlı akıncılarının seferleri sona ermişti. Kara Timurtaş Bey, Bulgarlara ait Kızıl-ağaç ve Yanbolu'yu Lala Şahin Paşa da İhtiman ile Sofya'nın cenûbundaki Samakov'u almıştır. Murad I'de Bulgarlara ait Aydos, Karnabad, Sözebolu kasabası ile Bizans'a ait Hayrebolu şehrini almıştır. Daha sonra da Kırklareli'ni zapt etmiştir.⁴⁴ Sultan I. Murad'ın bu fetihleri sonuçları itibariyle, önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bu fetihler sayesinde Makedonya'ya kadar olan sahalarda Türk hâkimiyetine girmiştir. Bu girişle birlikte aynı zamanda planlı bir iskân da başlamıştır ki, en mühim sonuç bu olmuştur. Çünkü Anadolu'dan aşiretler getirtilerek uç kabul edilen muhitlere yerleştirilmiştir. Bu iskânı müteakip bölgede aynı zamanda dinî, ilmî ve içtimâî müesseseler tesisine başlanmıştır.⁴⁵

Kapıkulu ve Timar Teşkilatı

Müessese cümlesinden olarak 'voynuk teşkilatı burada zikredilebilir: "Bu esnada Kara Timurtaş Paşa'nın tavsiyesi ile, Rumeli'de elde edilen yerlerde timar ve kapıkulu süvarisi ve Voynuk teşkilatı kurulduktan başka, yeni zapt edilen şehir ve kasabalara muhacirler getirtilip, dinî, ilmî ve içtimâî kurullar tesisine başlanmıştır."⁴⁶

Gibbons ve Uzunçarşılı'nın Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin kalıcılığı ve devamlılığını sağlamak bakımından dikkatleri çektikleri üç mühim mevki vardı ki, bunlar Sofya, Niş ve Manastır idi. "Sultan I. Murad'ın "1380'de Osmanlı ordusu Balkanlar'daki durumu sağlamlaştırmak için, Sofya, Niş ve Manastır'ın alınmasını zarurî gördü. Sofya'nın zaptı Osmanlı istilasının Bulgaristan'da tutunabilmesini emniyet altına alacağı gibi, Niş'de Yukarı Sırbistan'ın kapısı demek idi. Arnavutluk'a doğru bir hareket yapılması gerektiği takdirde, Manastır'ın hareket üssü olarak elde bulunmasına ihtiyaç vardı. Bunun için Sultan Murad I 1380'de harekâta başlanmasını emretti. Önce İştîp (1380), akabinde Manastır (1385) ve Ohri kasabaları alındı."⁴⁷

Sultan I. Murad'ın diğer asabiyyelerle olan münasebetine bakıldığında Latinlere karşı olabildiğince ihtiyatlı davrandığı anlaşılmaktadır. "Murad

44 Uzunçarşılı, agm., s. 589.

45 Uzunçarşılı, agm., s. 590.

46 Uzunçarşılı, agm., s. 590; "Timurtaş Bey'in güzel tedbirleriyle bir nice hayırlı işler oldu. Bunlar arasında sipahi oğlanları kuruluşu meydana getirildi. Ölen sipahilerin görev ve timarları evlatlarına bölüştürülerek kuloğullarının, babaları görevlerinden yoksun kalmamaları yönüyle, bu şanlı beyin güzel eserlerinden biridir. Yine seferlerde gerekli donatımın korunması, at ve katır gibi hayvanların bakımı için Voynuk askerinin düzenlenmesi de onun buluşlarından dır.", Hoca Sadeddin Efendi, *age.*, s. 147.

47 Uzunçarşılı, agm., s. 591; "Osmanlıların Balkanlar'daki faik mevkilerini sağlamlaştırmak için üç şehrin zaptı zarurî idi. Sofya'nın zaptı Osmanlı hâkimiyetinin Bulgaristan üzerinde Tuna'ya yayılması demektir. Niş, Sırbistan'ın anahtarı idi ve Osmanlılar Vardar'ın garbında sadece akıncı kalmak istemiyorlarsa Manastır'ın alınması da elzemdi.", Gibbons, *age.*, s. 131.

I Hüdevendigar'ın silsile halindeki programlı ve sevkü'l-ceyş kaidelerine uygun başarıları Avrupa'da hayret uyandırmış idi. Murad, bu fetih hareketinde Latinler ile bir hadise çıkarmamaya dikkat ederek onları Balkan devletleri ile beraber, kendi aleyhine tahrik etmekten imkân dâhilinde çekinmiştir."⁴⁸

Anadolu coğrafyasındaki dönemi itibariyle Sultan I. Murad'ın en güçlü siyasi rakibi olmak bakımından Karamağullarının da nazar-ı dikkate alınması bu manada önemlidir zira onlarla 1387'de yapılan muharebeden sonra da sulh yapılarak teskin edilmişlerdir. *"Karamanoğlu'nun yenilmesi onun Anadolu beylikleri üzerindeki nüfuzunu zaafa uğrattığı gibi, Osmanlı Devleti'nin de beylikler üzerindeki kudret ve nüfuzunu arttırmış olduğundan, I. Kosova muharebesinde bunlar Osmanlı ordusuna yardımcı kuvvet göndermişlerdir.*"⁴⁹

Tüm bu hareketlilik için genel bir değerlendirme yapılacak olunursa; I. Murat, çağına damgasını vuran önemli bir fatih, müessis-i olduğu müesseseler nokta-i nazarından iyi bir idare adamı, zamanla kurduğu güçlü asabiyesi sebebiyle coğrafyasının söz sahibi bir lideri idi.

Pratikte nakledilen malumatın da gösterdiği üzere o, kuvvet, kudret ve galebe çalmaya bakan yönüyle bir bahadır, fütuha bakan yönüyle bir fatih, pençik, yeniçeri, voynuk müesseselerine bakan yönüyle müessis, temsil ettiği siyasi teşekkülün hüviyetine bakan yönüyle ve İbn Haldûn'un teorik zeminde ortaya koyduğu hükümdar olabilme şartına bakan yönüyle bir bani-i devlettir. *"Murad Hüdevendigar'ın Venedik, Ceneviz, Latin Cumhuriyetleri ile ticaret ve esir mübadelesi gibi hususlarda münasebetleri vardı. Sultan Murad I'in Anadolu beyleri üzerindeki nüfuzu kuvvetli idi. Bilhassa Karamanoğlu'nun yenilmesinden sonra, bu nüfuz pek ziyade artmış ve Kosova seferi münasebeti ile beyliklerden istemiş olduğu yardımcı kuvvet derhal gönderilmiştir. Bizans İmparatoru, hem asker hem de vergi vermek suretiyle Osmanlı hükümdarının emrine tabii idi. Yine Sırp despotu da bu şekilde Murad I'in yüksek hâkimiyetini tanımış idi. Murad I'in İslâm âlemi üzerindeki manevî nüfuzu sebebiyle Memlûk sultanları ile de dostça münasebetlerde bulunmuştur.*"⁵⁰ *"Murad Hüdevendigar, saltanatı müddetince, zaferden zaferine koşmuş. Anadolu'da ve bilhassa Rumeli'de devletin hududunu çok genişletmiş ve babasından bir beylik olarak teslim aldığı ülkeyi bir imparatorluk halinde oğluna bırakıştır.*"⁵¹

48 Uzunçarşılı, agm., s. 591.

49 Uzunçarşılı, agm., s. 593.

50 Uzunçarşılı, agm., s. 596.

51 Uzunçarşılı, agm., s. 596.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu meselesi pek çok önemli tarihçi tarafından belgeler bağlamında defalarca ele alındı. Bu devletin kuruluşuna dair yerli ve yabancı pek çok tez ve yaklaşım ileri sürüldü. Bunlar bu hadiseyi kimisi içeriden kimisi dışarıdan bakışlarla ortaya koydular. Ancak genelde olan bazı öze dair temaslar olsa da olan biteni belgeler şahitliğinde tespit ve mevcuda ad koymanın ötesine geçemediler. Hülâsa Osmanlı Devleti'nin kuruluşu bu devletin kendi dinamiklerine dayalı ve buna ek olarak da gerçekçi bir tarzda tamamıyla analiz edilemedi. İbn Haldûn Ortaçağ ve sonrasında İslâmî dönem Türk tarihini anlamak noktasında pek az kullanılmış bir kaynaktır. Onun yapıya dair verdiği malumat tarihi vakıamıza tatbik edilerek meselelerin arka planına pek az konuda nüfuz edilebildi. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu meselesi de bu cümledendir. Bu çalışmaya da konu olan I. Murad devri gelişmeleri İbn Haldûn tatbikatında okunduğunda pek anlaşılamadığını gördüğümüz birçok olay ve olgu vuzuh kazanmakta ve devletin kuruluşundaki bazı gelişmeler kendi medeniyet ve zaman çerçevesi için anlamlandırılabilir. Bu noktadan neseb asabiyyesinden sebep asabiyyesine geçişi Ortaçağ'da bir devletin cihan devleti olma sürecinde okuyamayan zihinlerimiz Osmanlıya dair bazı dışlama hikâyeleri üretmiştir. Hâlbuki tebliğ de görüldüğü üzere pençik uygulaması bir dışlama değil Selçukludan beri devam eden gulam sisteminin İslâm hukukundaki beşte bir kaidesiyle birleşmesinden oluşan bir gelişmedir. Bu yolla devlet genişlediği coğrafyayı kendi devlet mantığına dâhil etmekte ve infirad bi'l-mecd anlayışıyla İbn Haldûn'da ifade edilen hanedanın kendisini soyutlaması ve merkezileşmesi hadisesi vuku bulmaktadır. Bu bir dışlama değil zamanın ruhu ve çağın iktizasına göre devletin dönüşümüdür. Bu dönüşüm İbn Haldûn tarafından teorize edilmiş ve devletin kan bağından intisab bağına geçişiyle büyümesi olarak anlatılmıştır. Bunun yanında merkezleşmenin diğer ayağı kan bağına dayalı devletin değişim teorisidir. Buna göre devlet kan bağı ile kurulur. Zamanla hanedan kendi merkezileşmesi içinde akrabaları uzaklaştırarak değişik vasıtalarla kendisine dâhil olan grupları etrafında istihdama başlar. İşte Osmanlı'nın pençik uygulaması ve akabinde gelişen Kapıkulu teşkilatı ve tumar sisteminin kurulması merkezleşen yapının kurumsallaşması olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti gazilerle ve geçmişten gelen bir süreçteki süreklilikle teşekkül etmiş bir devlettir. Ancak bunun yapısal gelişimini İbn Haldûn olmadan anlamak mümkün değildir. Hele bu gelişimi patronaj ve emperyal gelenek gibi kavramlarla izaha kalkışmak bu tarihî gelişmeyi bazı Batılı izahlarla kısırlaştırmak demektir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin kuruluşu süreci asabiyye te-

orisi ile ortaya konulmalı ve müstakbel çalışmalar bu teorinin imkân ve kavramları ile gerçekleştirilmelidir. Bu tebliğ mercek altına aldığı I. Murad devri ile bu manada bir izaha kapı açmış ve adım atmıştır. Osmanlı Devleti Selçuklu çizgisinde Balkan fetihlerinin önünde açtığı imkânlarla Türk tarihini altı asır ileriye taşımayı başarmıştır. Bu başarı şüphesiz izahını İbn Haldûn'da bulmuştur.

KAYNAKÇA

- Rosenthal, Erwin I. J., *Ortaçağ'da İslâm Siyaset Düşüncesi*, çev. Ali Çaksu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Çetin, Altan, *Haldunnâme (İbn Haldûn'un İzinde Metodoloji ve Tarihi Yeniden Düşünmek)*, Ankara, 2012.
- Uzunçarşılı, İ. H., "Murad I (1326-1389)", *İA.*, C. VIII, M.E.B., İstanbul, 1979.
- Uludağ, Süleyman, *İslâm Siyaset İlişkileri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008
- Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, Sad. İsmet Parmaksızoğlu, C. I, K.B.Y., Ankara, 1979.
- Köprülü, Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, T.T.K., Ankara, 1991.
- Gibbons, Herbert A., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Haz. Mustafa Everdi, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 1998
- Hassan, Umit, *İbn Haldûn Metodu ve Siyaset Teorisi*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1982
- Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, Haz. Nihal Atsız, İstanbul, 1972
- Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, Haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2008
- Hammer, Von, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Edit: İlhan Bahar, Kumsaati Yayınları, İstanbul, 2008
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, Yeditepe Yay., İstanbul 2005